

**PROSTI FUTUR U
TRANSFORMACIONOJ GRAMATICI
SRPSKOHRVATSKOG JEZIKA**

STANIMIR RAKIĆ

Pedagoška akademija, Beograd

UDK 808.61/62—25

Izvorni naučni rad

Primljen: 12. juna 1985.

Prihvaćen: 10. septembra 1985.

U radu *Glagol hteti i struktura pomoćnih i modalnih glagola u srpskohrvatskom jeziku* (Rakić, 1984) analizirao sam odnos pomoćnih i modalnih glagola i odredio njihov međusobni poredak u srpskohrvatskom jeziku. Struktura pomoćnih i modalnih glagola može se pogodno prikazati pomoću sledećih pravila frazne strukture:

(1a) R → IF Aux GF

(b) Aux → $\left\{ \begin{array}{l} \text{V (biti (nag))} \\ \text{f. morfem} \end{array} \right\} \text{ (Modal)}$

(c) V → $\left\{ \begin{array}{l} \text{prezent} \\ \text{aorist} \\ \text{imperfekt} \end{array} \right\}$

(d) Modal → $\left\{ \begin{array}{l} \text{moći} \\ \text{morati} \\ \text{hteti} \\ \text{umeti} \\ \text{smeti} \end{array} \right\}$

(e) GF → G (IF) (IF) (PF)

U (1) R, IF, GF, PF, G i V označavaju redom rečenicu, imeničku frazu, glagolsku frazu, prilošku frazu, glagol i glagolsko vreme, a »f. morfem« oblike *ću, ćeš, će...* Prema (1) pomoćnim glagolima, kad god su prisutni, pripada određeno glagolsko vreme. Ova osnovna osobina posledica je utvrđenog reda javljanja pomoćnih i modalnih glagola u

¹ Elementi u okruglim zagradama su fakultativni (mogu se izostaviti); vitičaste zagrade kazuju da se bar jedan od nadređenih elemenata mora izabrati.

² U nekim se govorima i glagol *trebati* pojavljuje u ličnom glagolskom obliku.

(1b); taj poredak ogleda se i u nekim osnovnim transformacijama srpskohrvatskog jezika.

Može se proveriti da li pravila (1) omogućavaju izvođenje glavnih glagolskih vremena srpskohrvatskog jezika. Dajemo sledeći kratak pregled:

- a) prezent: prezent (modal) G
- b) aorist: aorist (modal) G
- c) imperfekt: imperfekt (modal) G
- d) futur: f. morfem (modal) G
- e) perfekt: prezent biti (modal) G
- f) kondicional: aorist biti (modal) G
- g) pluskvamperfekt: imperfekt biti (modal) G

Pravila (1) dozvoljavaju fakultativno uvođenje modalnih glagola, pa se pored rečenice *Ja idem u bioskop* može izvesti i rečenica *Ja mogu ići u bioskop*. Fakultativno se mogu uvesti i naglašeni oblici glagola *biti* ukoliko se izabere oznaka (+nag). Tako se dobija rečenica *On jeste pevao u horu*. Za glagol *biti* moraju se u leksikonu navesti kako puni tako i enklitiki oblici jer su obe rečenice (2) ispravne.

(2a) Ti si pesnik.

(b) Ti jesi pesnik.

Glagol *hteti* može da ima samo pune oblike pošto se enklitiki oblici *ću, ćeš, će...* uvode preko pravila frazne strukture (1).

Napomenimo najzad da pravila (1) ne omogućavaju izvođenje oblika sa perfektom pomoćnog glagola, kao npr. u rečenici *On je bio pevao...* Da bi se izveli i ti oblici, potrebna je izvesna komplikacija pravila (1) kojom se ovde nećemo baviti. Preostali deo ovoga priloga posvećen je u problemu prostoga futura u srpskohrvatskom jeziku.

2. U srpskohrvatskom jeziku pored složenih oblika futura postoje i prosti oblici u kojima se enklitike *ću, ćeš, će...* dodaju na infinitivnu osnovu. Uporedimo sledeće dve rečenice:

(3a) Mi ćemo igrati fudbal.

(b) Igraćemo fudbal.

Prosti futur nastaje dodavanjem futur-morfeme na infinitivnu osnovu i ispuštanjem subjekta rečenice, koji mora da bude zamenica. Transformacija *prosti futur* mogla bi se formulisati na sledeći način:

Prosti futur

(4) IF³ futur-morfem X-ti

1 2 3 → Ø Ø X-2

[+ zam]

Imenička fraza 1 mora da bude zamenica zbog uslova povratljivosti brisanja (v. Akmajian i Heny, 1975, 242). Oznaka X predstavlja infinitivnu osnovu. Transformacija (4) je, međutim, dosta složena jer izvodi istovremeno i brisanje zamenice i premeštanje futur-morfeme. Može se pokazati da obe te transformacije imaju nezavisnu primenu u srpskohr-

³ U imeničke fraze spadaju imenički izrazi, imenice i zamenice.

vatskom jeziku. Ovde je važno uočiti da se kod premeštanja futur-morfeme u stvari radi o premeštanju enklitike na drugu poziciju, koje je nezavisno motivisano (v. na pr. Ivić, 1973. i Browne, 1974). *Ispuštanje zamenice* (u poziciji subjekta takođe je operacija koja se javlja i u drugim okolnostima. Razmotrimo rečenice (5) i (6):

(5a) Ja idem u bioskop.

(b) Idem u bioskop.

(6a) On je video Milenu.

(b) Video je Milenu.

(5b) izvodi se iz (5a) samo primenom transformacije *ispuštanje zamenice*, a za izvođenje rečenice (6b) iz (6a) potrebna je i transformacija *ispuštanje zamenice* i transformacija *premeštanje enklitike*. Rečenice (5) pokazuju da se te transformacije ne moraju nužno javiti zajedno. Formiranje prostoga futura u srpskohrvatskom jeziku proizilazi, dakle, iz nezavisno motivisanih transformacija. Prema tome, transformacija (4) može se zameniti sa dve opštije transformacije.

Transformacija *ispuštanje zamenice* može se formulisati na sledeći način:

Ispuštanje zamenice

(7)	IF	G	Z
	$\begin{bmatrix} + \text{ zam} \\ \alpha \text{ lice} \\ \beta \text{ broj} \\ \gamma \text{ rod} \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} \alpha \text{ lice} \\ \beta \text{ broj} \\ \gamma \text{ rod} \end{bmatrix}$	
	1	2	3 $\longrightarrow$ $\emptyset$ 2 3

Grčka slova α , β , γ služe zato da se izrazi jednakost odgovarajućih svojstava. Transformacija *ispuštanja zamenice* mora da sledi transformaciju *slaganje glagola* da bi bio ispunjen uslov povratljivosti brisanja.⁴

Transformacija *premeštanje enklitike* sledi transformaciju *ispuštanje zamenice*.

Premeštanje enklitike

(8)	X	Y	Z
	$[+ \text{enk}]$		
	1	2	3 $\longrightarrow$ $\emptyset$ 2+1 3

Ova transformacija premešta enklitiku na drugu poziciju u rečenici. Transformacija (7) je fakultativna, a (8) obavezna.

⁴ Slaganje glagola može se formulisati na sledeći način:

3. Formiranje prostoga futura, prema tome, proizilazi iz nezavisno motivisanih transformacija (7) i (8). Pokažimo na jednom primeru dejstvo tih transformacija; izvedimo na pr. rečenicu *Igraćemo fudbal*. U izvođenju polazimo od oblika (10 a).

(10 a)		Mi ćemo igrati fudbal.
(b)	Isp. zam.	Ø ćemo igrati fudbal.
(c)	Prem. enk.	igrati + ćemo fudbal.

Ovde je sada potrebno jedno pravilo o brisanju vokala u krajnjem slogu reči. Takvo jedno pravilo ne beleže gramatike standardnog srpskohrvatskog jezika, ali je ono gotovo redovna pojava u dijalektima. Tako na pr. Petrović (1973, 58) piše da su redukcije vokala u govoru Zmijanja najradikalnije sprovedene kod visokih vokala«. Ta pojava poznata je i u drugim našim govorima.⁵ Jedno pravilo brisanja vokala u krajnjem slogu se mora primeniti i u (10 d). Tada se dobija:

(10 d)	Bris. vok.	igrat + ćemo fudbal
(e)	Upr. sugl.	igra + ćemo fudbal
[Igraćemo fudbal.]

U (10 e) je primenjeno pravilo gubljenja dentala *t*, *d* ispred afrikata. Na taj način pokazali smo da se primenom opštih pravila srpskohrvatskog jezika mogu transformaciono izvesti oblici prostog futura.

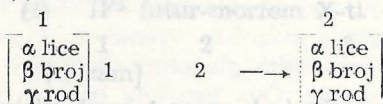
Da se u (10 d) primenjuje *brisanje vokala* pokazuju i sledeći primeri:

- (11 a) Doći ću sutra.
(b) Ići ćemo u kino.

U (11) i nije brisano jer su susedni glasovi identični. A poznato je da identičnost ili sličnost susednih konsonanata predstavlja uslov koji može da *blokira brisanje vokala* (npr. u rečima *izasuti*, *izazivati*, *obavestiti* itd., Stevanović, 1981, 146). To pokazuje da je opravdana naša primena *brisanja vokala* u primeru (10).

Slaganje glagola

(9) IF G

Ova transformacija kopira lice, broj i rod sa imeničke fraze na susedni segment. U (9) G može da bude glagol *biti*, futur-morfem, modalni glagol ili neki »glavni« glagol.

⁵ Videti o tome npr. Peco (1964, 46), Stevanović (1935, 89), Nikolić (1964, 315), Petrović (1970, 338), Barjaktarević (1965, 61), Grković (1968, 123). Mladenović (1964) beleži da se oblici imperativa bez *i* javljaju u našim spomenicima još u XIV veku (str. 72).

Formiranje prostoga futura, prema tome, proizilazi iz nezavisno motivisanih pravila srpskohrvatskog jezika. Na taj način transformaciona analiza otkriva jednu značajnu pravilnost srpskohrvatske sintakse.

LITERATURA

- Akmajian, A. i F. Heny, 1983. *An Introduction to the Principles of Transformational Syntax*, Cambridge, Massachussets, MIT Press
- Barjaktarević, D. 1965. Govorne osobine Gnjilana, *Gjurmime Albanologjike* — *Albanološka istraživanja*, broj 2, Priština.
- Browne, W. 1974. On the problem of enclitic placement in Serbo-Croatian, u: *Slavic Transformational Syntax*, ed. by R. Brecht and C. Chvany. Ann Arbor: University of Michigan
- Grković, M. 1968. Neke osobine govora sela Lukova, *Prilozi proučavanju jezika* 4
- Ivić, M. 1973. Neka pitanja reda reči u srpskohrvatskoj zavisnoj rečenici s veznikom *da*, *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XVI/1
- Mladenović, A. 1964. *O narodnom jeziku Jovana Rajića*, Matica srpska, Novi Sad.
- Nikolić, B. 1964. *Sremski govor*, SDZb, XIV
- Peco, A. 1964. *Govor istočne Hercegovine*, SDZb, XIV
- Petrović, D. 1970. Prilog poznavanju muslimanskih govora zapadne Bosne, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. XIII/1
- Petrović, D. 1973. *O govoru Zmijanja*, Matica srpska, Novi Sad.
- Rakić, S. 1984. Glagol *hteti* i struktura pomoćnih i modalnih glagola u srpskohrvatskom jeziku, *Linguistica* XXIV
- Stevanović, M. 1935. *Istočnocrnogorski dijalekat*, Beograd.
- Stevanović, M. 1981. *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, Naučna knjiga, Beograd.

THE SIMPLE FUTURE TENSE IN THE TRANSFORMATIONAL GRAMMAR OF SERBO-CROAT

Summary

I show in this paper that the forms of simple future in Serbo-Croatian can be derived by two independently motivated transformations: Pronoun Drop and Enclitic Placement. This result is an important generalization about the structure of Serbo-Croatian sentences. It well illustrates the power of transformational analysis.